

УДК 343.37

Руслан Волинець,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПОСЯГАННЯ НА ФОНДОВИЙ РИНОК ЗА УЛОЖЕННЯМ ПРО ПОКАРАННЯ КРИМІНАЛЬНІ ТА ВИПРАВНІ 1845 РОКУ

Стаття присвячена аналізу положень Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, що застосовувались на українських землях та передбачали відповідальність за посягання на фондовий ринок. Система положень цього акта включає такі види зазначених посягань: підроблення державних кредитних білетів, асигнацій, білетів державного казначейства, депозитних білетів, білетів кредитних установ; викрадення паперів, які використовуються на фондовому ринку; випуск в обіг таких паперів; випуск в обіг сфальсифікованих асигнацій, білетів державного казначейства, депозитних білетів, кредитних та інших паперів; підроблення, привезення із-за кордону та випуск в обіг завідомо сфальсифікованих іноземних асигнацій та білетів, а також паперів іноземних кредитних установ; порушення положень про біржу.

Ключові слова: цінні папери, фондовий ринок, кримінальне право, злочин, покарання.

Постановка проблеми. Проведене дослідження поняття, структури фондового ринку, діянь, що здатні заподіяти шкоду об'єкту кримінально-правової охорони, а також вивчення механізму заподіяння такої шкоди [1] дозволяє проілюструвати його (дослідження) результати на основі положень певних законодавчих актів. Структура такого «ілюстративного» матеріалу частково здійснюється за такою схемою: спочатку у загальному вигляді викладається положення законодавчого акта, після чого розглядаються ті його положення, які стосуються характеристики визначених учасників фондового ринку, вчинюваних ними діянь, а також заподіяваної такими діяннями шкоди.

На тих українських землях, які входили до складу Російської імперії, ринок державних боргових паперів виник у 1809 році. Умови й основні правила випуску були визначені Височайшим Указом від 25 березня 1809 року, відповідно до якого розмір доходу був визначений у 6 % річних плюс 1 % грації (премії). Прибутковість на державні цінні папери була вищою, ніж та, що давали державні кредитні установи. Крім того, власникам були надані певні пільги: облігації могли прийматися в заставу з усіх підрядів і відкупів, а у визначеній частині – на сплату казенних зборів і мита. Відсоток і грація виплачувалися щорічно за звітний період [2, с. 15].

У 1830-х роках на фондовому ринку з'явилися акції й облігації приватних компаній, випуск в обіг яких регулювався «Положенням про компанії на акціях від 06 грудня» 1836 року і «Законом про промислові товариства»; вказані нормативні акти діяли на українських землях, що входили до складу Російської імперії [2, с. 15]. Економічне становлення і зростання фондового ринку в Російській імперії відбулося у середині 1860-х років [3, с. 126]. Причина полягала в економічних реформах того часу та реформуванні кредитно-фінансової системи

Російської імперії. У цей же час відбувалося створення акціонерних комерційних банків та небанківських організацій. Джерелами вважався приватний капітал. До середини 1860-х років участь Російської імперії у світовому ринку цінних паперів була незначною. А усередині країни ринок цінних паперів пов'язувався лише з державними облігаціями та невеликим колом заможних учасників [4, с. 17-18]. У результаті економічних реформ 1860-х років фондовий ринок почав інтенсивно розвиватися, у зв'язку з чим змінювались також і законодавчі акти, які регламентували діяльність учасників ринку цінних паперів, а також передбачали відповідальність за різноманітні порушення його учасниками.

Аналіз положень такого законодавчого акта, як Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, становить *мету* даної статті. Досягається вона шляхом виконання таких *завдань*, що ставив перед собою автор статті: а) визначити структуру зазначеного законодавчого акта, який діяв на українських землях у період економічних реформ 1860-х років; б) визначити ті його положення, що передбачали кримінальну відповідальність за названі посягання; в) з'ясувати особливості систематизації цих положень та г) їх конкретний зміст.

Виклад основного матеріалу. У названому законодавчому акті містився розділ VII «Про злочини та проступки проти доходів скарбниці», який включав статті про відповідальність за злочини, пов'язані з обігом цінних паперів (посягання на фондовий ринок) [5]. Пояснювалося це, насамперед, регулятивними приписами, які існували на той час і якими заборонялась певна діяльність на фондовому ринку (наприклад, у Положенні 1836 року, а також у Законах «Про порядок припинення дії приватних і суспільних установлень короткого кредиту» від 22 травня 1884 року та «Про закриття акціонер-

них страхових товариств» від 6 липня 1894 року про заборону або обмеження випуску акцій на пред'явника [2, с. 16-17]) або, навпаки, запроваджувалась низка заходів захисту інтересів кредиторів. Про вдосконалення захисту інтересів кредиторів кримінальним законодавством може свідчити такий приклад. Припинення діяльності акціонерного товариства тягнуло розділ майна, звільненого від боргів, між акціонерами, для чого потрібна була ліквідація, до закінчення якої товариство продовжувало існувати; угоди, здійснені підприємством, обмежувалися цілями ліквідації, причому про такий стан речей необхідно було зробити «повідомлення належного міністерства для формального обнародування через Сенат і опублікувати повідомлення у Відомостях, які видавало саме товариство». У законах не був установлений термін для закінчення ліквідації, але ліквідаторам акціонерних банків і страхових товариств було поставлено за обов'язок після закінчення кожного року публікувати звіти про свої дії. Розділ майна між акціонерами був неможливий до задоволення вимог усіх кредиторів, для чого треба було внести в Державний банк суми, необхідні для оплати всіх боргів товариства [2, с. 17-18].

У зміст Уложення 1845 року увійшла низка норм, які передбачали покарання за порушення заборони зайняття окремими видами такої діяльності на фондовому ринку. У зв'язку з цим у названий вище розділ VII Уложення 1845 року було включено відділення II «Про підроблення державних кредитних паперів». Види злочинів, передбачених цим відділенням Уложення, можна систематизувати таким чином:

1) підроблення державних кредитних білетів, асигнацій, білетів державного казначейства, депозитних білетів, будь-яких білетів кредитних установ, що використовуються в обігу як гроші (ст. 604 Уложення); таке підроблення у статтях (їх пунктах) Уложення конкретизувалось у своїх окремих різновидах, а саме: а) підроблення самого паперу та малюнків механічними засобами, а також перетворення справжнього їх номіналу «у вищу суму» (п. 1 ст. 604); б) підроблення білетів шляхом малювання (п. 2 ст. 604); в) зміна в асигнаціях або кредитних білетах кольору для надання їм «більшої цінності» (п. 3 ст. 604);

2) викрадення паперів, які використовуються у фінансовому обігу, а також пов'язаних із таким використанням: а) викрадення бланкових листів для білетів кредитних установ (п. 2 ст. 604); б) викрадення зразкових листів державних кредитних паперів без будь-якої їх зміни (п. 4 ст. 604); в) викрадення зразкових листів державних кредитних паперів із будь-якою їх зміною (п. 5 ст. 604);

3) випуск в обіг зазначених паперів, який конкретизується як випуск зразкових листів державних кредитних паперів без їх зміни (п. 4 ст. 604); випуск зразкових листів державних кредитних паперів з їх зміною (п. 5 ст. 604);

4) відмова особи від «донесення» (повідомлення) про підроблення іншою особою асигнацій, білетів державного казначейства, де-

позитних білетів, кредитних та інших білетів державних кредитних установ, а також про випуск таких паперів у обіг (обов'язковою умовою у даному разі визнавалось те, щоб особа, яка вчинила таку відмову, не брала участі у діях, про які мала «донести») (ст. 607);

5) випуск в обіг сфальсифікованих асигнацій, білетів державного казначейства, депозитних білетів, кредитних та інших паперів, що вчинявся особою, якій було відомо про осіб, що вчиняли підроблення зазначених паперів (ст. 609);

6) підроблення, привезення із-за кордону та випуск в обіг завідомо сфальсифікованих іноземних асигнацій та білетів, а також паперів іноземних кредитних установ (ст. 610) [5, с. 261-265].

Крім цього, у зміст розділу VIII Уложення 1845 року була включена глава XIII «Про порушення Статутів торгових». Зазначена глава містила відділення VI «Про порушення статутів торгових установ», яке включало перший пункт (об'єднував у своєму змісті ст.ст. 1709-1714) під назвою «Про порушення статутів про біржу». Види злочинів, пов'язані з таким порушенням (фактично певних порядків на біржах) можна систематизувати таким чином:

1) неповідомлення біржовому комітету про себе та не сплата суми, встановленої для утримання біржового закладу і на інші господарські потреби біржі, вчинене особою, яка відвідувала біржу у власних торгових справах (ст. 1709);

2) порушення встановленого порядку поведінки на біржі, а саме: а) вчинення «непристойності», яка образила відвідувачів біржі, заподіяла розлад серед торговців (ст. 1710); б) заподіяння «обіди» будь-кому під час перебування на біржі, якщо біржовий комітет засвідчив таку «обіду» (ст. 1711);

3) умисне поширення на біржі шкідливих для комерції відомостей, які мають завідомо неправдивий характер, якщо воно було вчинене відвідувачем біржі (ст. 1712);

4) незаконне маклерство, яке є шкідливим для комерції та підриває дохід біржових маклерів (ст. 1713);

5) залучення особою-купцем незаконного маклера, про якого йшлося вище, до діяльності на біржі для укладання торгових угод (ст. 1714) [5, с. 672-673].

Кримінальне законодавство охороняло діяльність фондових ринків, яка відповідала закону. Крім зазначеної вище заборони на випуск пред'явницьких цінних паперів (ст. 1150 Уложення про покарання), передбачалася відповідальність за відкриття приватних банків, торговельних товариств, товариств чи компаній без дозволу уряду або без дотримання встановлених правил (ст. ст. 1152, 1194), виготовлення білетів державних кредитних установ (ст. 1149), громадських і приватних банків (1150), акцій торговельного товариства або компаній (ст. 1194).

Більш ніж сімдесят норм регламентували відповідальність за різні порушення статутів про біржу й інші торговельні установи, порушення обов'язків біржовими маклерами, аукці-

онниками і нотаріусами. Так, особи, затримані при незаконному маклерстві для шкоди комерції й підриву доходу біржових маклерів, піддавалися грошовому стягненню, половина якого віддавалася особі, що повідомила про злочин, інша половина переказувалась на надання допомоги старим і нездатним до заняттям біржовим маклерством (ст. 1178 Уложения). Кримінальне законодавство передбачало відповідальність маклерів і нотаріусів за вчинення і засвідчення актів від імені відсутніх при цьому осіб без належного від них доручення, підроблене засвідчення, фальшивий запис і інші підробки (ст. 1300 Уложения) [2, с. 20-21].

У відділенні VII «Про порушення обов'язків маклерами, біржовими маклерами, гофмаклерами, біржовими нотаріусами, корабельними маклерами, біржовими аукціоністами та диспашерами», яке включено у зміст зазначеної глави XIII розділу VIII, містилось декілька пунктів (вони об'єднували статті Уложения), що визначали такі види злочинів:

1) злочини, які вчинялись маклерами (тобто посередниками на біржах), а також біржовими маклерами, гофмаклерами (чиновниками, що наглядали за біржовими маклерами), біржовими нотаріусами, корабельними маклерами:

- дії, пов'язані з підробленням: а) засвідчення або вчинення актів (малось на увазі їх правочини) від імені відсутніх осіб за відсутності необхідної довіреності або засвідчення чи вчинення акта «заднім числом», а також підроблення зазначеного засвідчення, фальшивий запис про акти в шнуровану книгу, приховування, вилучення, умисна втрата таких книг або їх частини (ст. 1735); б) вчинення або засвідчення акта, написаного не на встановленому за його ціною гербовому папері, а також допущення писати або акцентувати векселі без використання гербового паперу (ст. 1738);

- дії, пов'язані з певною «недбалістю» маклерів: необачність вчинення або засвідчення актів від імені осіб, які за законом не мали права на укладання угоди, а також засвідчення актів без належного посвідчення їх (актів) справжності або тотожності осіб, які надають такі акти (1736); не внесення в шнуровану книгу торгової угоди, за якою видані записки (ст. 1749); неправильне ведення таких книг (ст. 1753); втрата ввірених від торговців грошей або векселів (ст. 1754); неподання відомостей про ціни товарів, грошові або вексельні курси (ст. 1755);

- дії маклерів, пов'язані із зайняттям ними діяльністю на біржі, щодо якої встановлена певна заборона (обмеження), а саме: а) прийняття до явки або засвідчення якого-небудь акта, що містить розпорядження або вирази, що явно суперечать державним законам або громадському благоустрою, а також вірі, моральності та благопристойності (ст. 1737); б) здійснення маклером торговельного запису без дотримання встановлених правил, що потягло виникнення спорів між покупцем та продавцем (ст. 1739); в) прийняття маклером до запису про купівлю-продаж, зalog від однієї особи іншій нерухомого маєтку, а також неправильне ведення своїх

книг або внесених чи не внесених у зміст таких книг актів у разі, коли такі записи маклерам заборонені (ст. 1741); участь маклерів у «торгах на власний рахунок», а також у комісіях або ділянках у торгових товариствах (ст. 1742); залишення маклером міста або місця, у якому він «виправляє свою посаду» строком до 29-ти днів (ст. 1743); ненадання щомісячних відомостей про кількість та властивості записаних і (або) опротестованих векселів і зобов'язань (ст. 1744); порушення строків щомісячного відсилання грошей, що стягуються на користь міських доходів при засвідченні та явці актів (ст.ст. 1745, 1746); участь маклера, особиста або через посередника, у торгах або у закордонних грошових чи вексельних оборотах (ст. 1747); посередництво в «укладанні торгу» між особами, які не мають права на цей торг (ст. 1748);

- дії маклерів, що полягають у порушенні певних правил поведінки на біржі, а саме: наданні ними «представництва» іншій особі діяти від свого (маклера) імені (ст. 1750); завчасне проти волі продавця або покупця оголошення торгової угоди (ст. 1751);

- дії, пов'язані з отриманням маклерами завищеної винагороди за власні дії: підвищення маклерами оплати за власну працю, тобто взяття ними «зайвих» грошей (ст. 1740); отримання комісійної винагороди (куртажу) понад встановлену суму (ст. 1752);

2) злочини, які вчинялись біржовими аукціоністами:

- дії, пов'язані із зайняттям ними торговельною діяльністю особисто або через посередників (ст.ст. 1762, 1763);

- «потворство» (як синонім «потурання») на користь одних покупців та на збиток інших або тих, чий речі продаються, а також недонесення про це (ст. 1764);

- не з'явлення без особливих законних причин на свою чергу на аукціон (ст. 1765);

- умисне невірне оголошення про призначені до продажу товари (ст. 1766);

- дії, вчинені стосовно книг, виданих аукціоністу: втрата виданої від уряду книги (ст. 1767); не внесення запису про проданий товари (ст.ст. 1768, 1769);

- порушення аукціонного порядку (ст. 1770) [5, с. 679-690].

Висновки

Беручи до уваги зазначені положення Уложения 1845 року, зробимо такі **висновки**, які стосуються характеристики: 1) особи, яка вчиняє відповідне діяння, 2) самого діяння (його різновидів, груп діянь), 3) механізму заподіяння таким діянням шкоди (її спрямованості):

1) залежно від ознак осіб, які вчиняють зазначені діяння, їх можна поділити на декілька різновидів: а) будь-які особи, незалежно від того, чи є вони учасниками фондового ринку або ні (наприклад, при вчиненні будь-яких видів підроблення документів, що використовуються на фондовому ринку; окремі різновиди викрадення тощо); б) ті, які для вчинення діяння використовували свої повноваження,

пов'язані з «роботою» фондового ринку, тобто коли діяння здатне було вчинятись лише шляхом використання таких повноважень (наприклад, випуск в обіг кредитних паперів, будь-які діяння, які вчиняються учасниками торгів на біржі та ін.);

2) залежно від ознак діянь, передбачених названим законодавчим актом, вони поділяються на такі різновиди: а) різноманітні форми підроблення, яке в окремих випадках називається «фальсифікацією» (наприклад, підроблення кредитних паперів, іноземних асигнацій та білетів, а також паперів іноземних кредитних установ); б) діяння, пов'язані з викраденням документів, які перебувають у фінансовому обороті, або інших паперів, пов'язаних із таким оборотом (прикладом є викрадення бланкових листів для білетів кредитних установ); в) випуск в оборот таких документів і паперів (наприклад, випуск зразкових листів державних кредитних паперів); г) неповідомлення (недонесення) про певні дії інших осіб або події, пов'язані з такими діями (наприклад, про підроблення іншою особою асигнацій, різноманітні форми неповідомлень біржового комітету тощо); г) порушення встановленого порядку поведінки на біржі (йшлося, зокрема, про порушення засад моральності); д) повідомлення завідомо неправдивих відомостей на біржі про певні події (зокрема, тих, що могли реально зашкодити діяльності учасників біржових торгів); е) зайняття діяльністю на біржі, щодо якої існує певна заборона (наприклад, незаконне маклерство або незаконне залучення маклера); є) різноманітні форми недбалості учасників фондового ринку, зокрема учасників біржових торгів (наприклад, не з'явлення без особливих законних причин на свою чергу на аукціон); ж) порушення встановлених правил виконання зобов'язань, які стосуються учасників фондового ринку (біржових торгів) (зокрема, завчасне проти волі продавця або покупця оголошення торгової угоди; «потурання») (як «потурання») на користь одних покупців та на збиток інших; умисне неправильне оголошення про призначені до продажу товари); з) одержання неправомірної вигоди, винагороди;

3) в окремих випадках у тексті законодавчого положення прямо вказувалось на спрямованість діяння та заподіяння ним шкоди певного виду; залежно від цього можна виділити такі найбільш типові різновиди втрат, що утворюються окремими із зазначених вище діянь: а) порушення фінансової діяльності го Величества Канцелярії, 1845. – IV, 898, XVII с.

держави та фінансової діяльності уповноважених нею органів, які працюють на фондовому ринку; б) так би мовити «потрапляння» підроблених і незаконно випущених документів і паперів у фінансовий оборот; в) необізнаність держави в особі уповноважених нею органів у поведінці певних учасників фінансової діяльності (у разі неповідомлення одним із них про певні події; наприклад, різноманітні форми неповідомлення біржового комітету про певні події); г) порушення засад моральності; г) порушення (розлад) діяльності біржі (наприклад, у разі повідомлення її учасникам завідомо недостовірних відомостей); д) шкода комерційній діяльності біржі та учасникам біржових торгів (наприклад, умисне поширення на біржі шкідливих для комерції відомостей, які мають завідомо неправдивий характер; незаконне маклерство); е) втрата біржовими маклерами доходу від їхньої діяльності або частини доходу (наприклад, при незаконному маклерстві); є) порушення певних зобов'язань, які виникають із біржових торгів (наприклад, завчасне проти волі продавця або покупця оголошення торгової угоди).

Список використаних джерел:

1. Волинець Р. А. Фондовый рынок: понятия, структура, загална характеристика // Wspolpraca Europejska: podejscie naukowe & zastosowane technologie = European Cooperation: scientific approaches and applied technologies. – 2015. – №5. – Warszawa: Consilium Spolkazograniczona odpowiedzialnoscia, 2015. – S. 60–78.
2. Кашкаров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів : дисертація на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Кашкаров Олександрович; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2006. – 219 с.
3. Российские ценные бумаги. Каталог собрания Музейно-экспозиционного фонда Банка России. В 3 т. Т. 2: III. Облигации местных органов власти. IV. Ценные бумаги банков и кредитных организаций / отв. ред. Ю. А. Петров. – М.: СЛОВО/SLOVO, 2010. – 728 с.
4. Мошенский С. З. Рынок ценных бумаг Российской империи / С. З. Мошенский. – М.: Экономика, 2014. – 560 с.
5. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. – Санктпетербург: В Типографии Второго Отделения Собственной Его Императорско-

Статья посвящена анализу положений Уложения о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года, которые применялись на украинских землях и предусматривали ответственность за посягательства на фондовый рынок. Система положений этого акта включает следующие виды указанных посягательств: подделка государственных кредитных билетов, ассигнаций, билетов государственного казначейства, депозитных билетов, билетов кредитных учреждений; хищение бумаг, которые используются на фондовом рынке; выпуск в обращение таких бумаг; выпуск в обращение сфальсифицированных ассигнаций, билетов государственного казначейства, депозитных билетов, кредитных и иных бумаг; подделка, привоз из-за границы и выпуск в обращение заведомо сфальсифицированных иностранных ассигнаций и билетов, а также бумаг иностранных кредитных учреждений; нарушение положений о бирже.

Ключевые слова: ценные бумаги, фондовый рынок, уголовное право, преступление, наказание.

The article is devoted to the analysis of the provisions of the Code of Criminal and Correctional Penalties of 1845, which were applied on the Ukrainian lands and provided for liability for encroachments on the stock market. The system of provisions of this act includes the following types of these encroachments: forgery of state credit cards, banknotes, tickets of the state treasury, deposit tickets, tickets of credit institutions; theft of securities that are used in the stock market; issuance of such securities; issuance of falsified bank notes, state treasury tickets, deposit tickets, credit and other securities; forgery, importation from abroad and issuance of knowingly falsified foreign banknotes and tickets, as well as securities of foreign credit institutions; violation of exchange regulations.

Key words: securities, stock market, criminal law, crime, punishment.

